

“Derin Ekoloji” Üzerine

Tuncay Önder*

Giriş: Derin Ekoloji-Sığ Ekoloji Ayırımı

“Derin ekoloji”nin isim babası Norveçli filozof Arne Naess’dir. Naess, derin ekoloji-sığ ekoloji ayırımını ilk defa 1972 yılında Bükreş’teki “Üçüncü Dünyanın Geleceği” Konferansında yapmıştır. 1973 yılında yayınlanan “The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movements: A Summary”¹ adlı makalesiyle derin ve sığ ekolojiler arasındaki farklılıkları ortaya koyarak derin ekolojinin ilkelere belirlenmiş, 1986 tarihli “The Deep Ecological Movement: Some Philosophical Aspects”² makalesiyle de bu ilkeleri daha ayrıntılı bir hâle getirmiştir. Naess dışında derin ekolojiye en çok katkı yapan isimler, Gary Snyder, Bill Devall ve George Sessions’dır. Pulitzer ödüllü şair ve denemeci Snyder, 1960’lardan itibaren derin ekolojiye yönelmiş ve ekomerkezci biyo-bölgeciliğin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Devall ve Sessions ise, 1985 yılında yayınladıkları *Deep Ecology: Living as if Nature Mattered* (Salt Lake City, Utah: Peregrine Smith) adlı kitap ile derin ekolojiyi daha kapsamlı bir çerçeveye kavuşturmuşlardır.³

Naess, sığ ekolojiyi, kirliliğe ve kaynakların tükenmesine karşı savaştan, esasen gelişmiş ülkelerdeki insanların sağlık ve refahını amaçlayan, korumacı-çevreci hareket olarak tanımlamaktadır.⁴ Sığ ekoloji (çevre korumacılık), ileri sanayi toplumlarındaki kurumsallaşmış dünya görüşüne meydan okuma konusunda başarısız olmuştur. Çünkü sığ ekoloji, insan merkezci⁵ bir doğa görüşüne sahiptir. Bu görüş, insan ve doğayı birbirinden ayırarak doğaya cansız bir yapı olarak bak-

---

s.xii. Roussopoulos, geniş bir literatüre sahip olmasına rağmen, derin ekolojinin tanımlanması ve konumlandırılması zor bir akım olduğu görüşündedir. Bkz. Dimitrios I. Roussopoulos, *Political Ecology: Beyond Environmentalism*, Montreal: Black Rose Books, 1993, s.75. Ferry ise derin ekoloji literatürünün geniş ama fazlasıyla tekrarcı olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Luc Ferry, *Ekolojik Yeni Düzen*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000, s.131, ikinci dipnot.

⁴ Arne Naess, “The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movements: A Summary”, *Deep Ecology for the Twenty-First Century*, (Ed. George Sessions), Boston: Shambhala Publications, Inc., 1995, s.151.

⁵ İnsan-merkezilik (anthropocentrism), iki temel varsayıma dayanmaktadır: (1) insan ve onun değerleri, bütün değerlerin kaynağıdır; (2) insan arzularının tatmini için doğanın kullanılması ve manipüle edilmesi meşrûdur. İnsan-merkezilik ile ekomerkezçiliğin (ecocentrism) geniş kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. Robyn Eckersley, *Environmentalism and Political Theory: Toward an Ecocentric Approach*, Albany: State University of New York Press, 1992, s.33-71; George Sessions, “Eco-centrism and the Anthropocentric Detour”, *Deep Ecology for the Twenty-First Century*, (Ed. George Sessions), Boston: Shambhala Publications, Inc., 1995, s.156-183.

* Dr., Gazi Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Araştırma Görevlisi.

¹ *Inquiry*, 16, 1973.

² *Philosophical Inquiry*, 8, 1986.

³ George Sessions (Ed.), *Deep Ecology for the Twenty-First Century*, Boston: Shambhala Publications, Inc., 1995, Önsöz,

makta ve yaratılmışların hükümdarı diye tanımladığı insana, diğerlerine hükmetme gücü vermektedir. Doğayı "kendinde değerli" görmeyip, ona "araçsal" bir değer atfetmektedir. Bu niteliğiyle sığ ekoloji, yalnızca "aydınlanmış despotizm" in bir türüdür.⁶ Derin ekoloji ise, derinliğine sorgulayan ve derin değişikliklerin gereğine inanan bir harekettir.⁷ Derin ekoloji, doğayı ve insanı birbirinden ayıran ve farklılaştıran insan-merkezci düalizmi kesin bir biçimde reddeder. İnsan ve doğayı "bir" ve "bütün" olarak ele alır.⁸ İnsanı, başka hiçbir şeyden ayırmadığı gibi, doğadan da ayırmaz. Doğayı birbirinden bağımsız nesnelere bir araya toplanması biçiminde değil, karşılıklı bağımlılık ve bağlantı içindeki bir olgular ağı biçiminde değerlendirir. Derin ekoloji, insan dışındaki doğanın kendinde bir değere sahip olduğu fikrinden hareket eder. Bu çerçevede insan, hayat ağının iplerinden yalnızca biri konumundadır. Doğanın kendindeki değerlerin farkında olunması, doğa ile insan benliğinin "bir"liğine ilişkin derin ekolojik bilinçten kaynaklanmaktadır.⁹

Derin ekoloji, eko-merkezci¹⁰ bir yaklaşıma sahiptir. Eko-merkezcilik, doğanın ve

doğadaki çeşitliliğin korunmasını, insana getireceği yararlarla değil, doğanın kendisindeki değerlerle temellendirir. Eko-merkezci ya da biyo-merkezci bir pozisyon, insanın iyiliğinin yanında, insan dışındaki dünyanın iyiliğinin gözetenmesini de zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, insan dışındaki dünya da ahlâkî topluluğun bir parçası hâline gelmektedir.¹¹ Manes, derin ekolojinin eko-merkezçiliğini "İkinci Copernicus Devrimi" diye nitelendirmektedir. Nasıl ki, "Birinci Copernicus Devrimi" yer-merkezli (geocentric) dünya görüşünü tasfiye etmiştir, derin ekoloji de insan-merkezci dünya görüşünün yıkılışına işaret etmektedir.¹² Bu çerçevede, derin ekoloji, bizleri doğaya ilişkin "yeni bir dil" ile konuşmaya teşvik etmektedir. Derin ekolojinin biyo-merkezçiliği, insanın doğadan ayrı ve onun üzerinde değil, içinde olduğuna dair yeni bir kozmik/ekolojik metafizik gerektirmektedir. İnsan ile doğanın bütünleşmesine yönelik bu metafizik, doğanın "Gaia"¹³ olarak kişileştirilmesini, ona bir "ben"lik atfedilmesini içermektedir. Naess, "Derin Ekoloji Hareketi"nde biz kendimizi biyosentrik ya da ekosentrik olarak kabul ederiz. Bize göre temel birim ekosferdir, bütün gezegendir, Gaia'dır ve her canlı varlığın doğal bir değeri vardır"¹⁴ derken, biyo-mer-

⁶ Tim Luke, "The Dreams of Deep Ecology", *Telos*, 76, Summer 1988, s.68-69.

⁷ Arne Naess, "The Deep Ecological Movement: Some Philosophical Aspects", *Deep Ecology for the Twenty-First Century*, (Ed. George Sessions), Boston: Shambhala Publications, Inc., 1995, s.76

⁸ David Pepper, *Modern Environmentalism: An Introduction*, 1999, London: Routledge, s.17.

⁹ Fritjof Capra, "Deep Ecology: A New Paradigm", *Deep Ecology for the Twenty-First Century*, (Ed. George Sessions), Boston: Shambhala Publications, Inc., 1995, s.20.

¹⁰ Derin ekolojinin yaklaşımı, eko-merkezcilik yanında biyo-merkezcilik olarak da adlandırılmaktadır. Bu yaklaşımda, insana "bir dağ düşünmek"i öğütleyen Aldo Leopold'un "Toprak Etiği"nin çok önemli bir katkısı vardır. Leopold'un 1949'da yayınlanan "A Sand County Almanac" adlı derlemesinde yer alan "A Land Ethic" başlıklı deneme, insanın toprakla ilişkisinin "ekonomik" bir ilişki olduğu, bunun etik ve estetik bir ilişkiye dönüştürülmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Amerikan ekoloji hareketi üzerinde çok etkili bir isim olan Leopold, eko-merkezci bakışıyla derin ekolojinin de "fikir babası" olarak nitelendirilmektedir. Bu konuda bkz. Aldo

Leopold, "A Land Ethic", *The Green Reader*, (Ed. Andrew Dobson), San Francisco: Mercury House, Inc., 1991, s.238-241; Hasan Ünder, *Çevre Felsefesi*, Ankara: Doruk Yayıncılık, 1996, s.205-210; Luc Ferry, *a.g.e.*, s.99.

¹¹ John Barry, "The Limits of the Shallow and the Deep: Green Politics, Philosophy, and Praxis", *Environmental Politics*, Vol.3, No.3, Autumn, 1994, s.371.

¹² Christopher Manes, *Green Rage: Radical Environmentalism and the Unmaking of Civilization*, Boston: Little, Brown and Company, 1990, s.141.

¹³ "Gaia" Yunancada Yerana veya Yer Tanrıçası anlamına gelmektedir. James Lovelock tarafından 1970'li yıllarda geliştirilen, "Gaia hipotezi"ne göre, yerküre yalnızca bir oturma alanı değil, canlı bir organizmadır. Gaia hipotezinde dünya, rastgele biraraya gelmiş hayat biçimleri toplamı olarak ele alınmamaktadır. Bu konuda bkz. Ross Evan West, "Yeranamız Gaia: James Lovelock ve Gezegen Birliği Görüşü", *Derin Ekoloji*, (Der. Günseli Tamkoç), İzmir: Ege Yayıncılık, 1994, s.113-120.

¹⁴ Arne Naess, "Derin Ekolojinin Temelleri", *Derin Ekoloji*, (Der. Günseli Tamkoç), İzmir: Ege Yayıncılık, 1994, s.14.

kezcilik ile bu ekolojik metafizik arasındaki ilişkiye gönderme yapmaktadır.

1. Derin Ekolojinin İlkeleri

Naess ve Sessions'ın üzerinde anlaşarak formüle ettikleri derin ekolojinin ilkeleri, şu sekiz noktada toplanmaktadır:¹⁵

(1) Yeryüzündeki insanların ve insan dışındaki hayatın iyi durumda olması ve serpilip gelişmesi, kendinde değerlidir; içsel bir değere sahiptir. Bu değerler, insan dışındaki dünyanın insanın amaçları için yararlı olmasından bağımsızdır.

(2) Hayat formlarının zenginliği ve çeşitliliği, bu değerlerin gerçekleştirilmesine katkıda bulunur. Bu zenginlik ve çeşitlilik, kendi içinde de değerlidir.

(3) Hayatî ihtiyaçlarını karşılamak dışında, insanların bu zenginliği ve çeşitliliği azaltmaya hiçbir hakları yoktur.

(4) İnsan hayatının ve kültürlerinin serpilip gelişmesi, insan nüfusunun ciddi ölçüde azaltılmasıyla mümkün olabilir. İnsan dışındaki hayatın serpilip gelişmesi de daha az bir insan nüfusunu gerektirir.

(5) Hâlihazırda insanın, insan dışındaki dünyaya müdahalesi aşırı düzeydedir ve durum hızla kötüleşmektedir.

(6) Dolayısıyla politikalar değişmelidir. Değişen politikalar, temel ekonomik, teknolojik ve ideolojik yapıları etkileyecektir. Böyle bir değişikliğin getireceği sonuç, mevcut durumdan derin bir biçimde farklı olacaktır.

(7) İdeolojik değişiklik, gittikçe yükselen bir hayat standardını hedeflemekten ziyade, esas olarak hayatın niteliğini değerli kılmaya (içsel değer taşıyan konumlarda yer alma) yönünde olacaktır. Bu sayede de büyüklük/

irilik ile yücelik arasındaki farka ilişkin derin bir bilinç oluşacaktır.

(8) Yukarıda ifade edilen hususlara katılanlar, gerekli değişiklikleri gerçekleştirmeye çalışarak doğrudan ya da dolaylı olarak yükümlüdürler.

Bu ilkeler, derin ekoloji için bir "platform" teşkil etmektedir.¹⁶ Derin ekoloji hareketinin temelindeki anahtar kavram ve deyimleri ortaya koymaktadır.¹⁷ Bir anlamda bu sekiz madde hareketin "manifestosu" olarak görülebilir.¹⁸ Mc Laughlin ise, sekiz maddelik bu platformu "derin ekolojinin kalbi" diye nitelendirmektedir.¹⁹ Naess'e göre, derin ekolojiyi destekleyenlerin çoğunluğu, açık ya da üstü kapalı bir biçimde bu ilkeleri kabul ederler. İlkelerden birini ya da birkaçını reddedenler derin ekoloji yanlısı olarak görülemezler. Buna mukâbil, ilkelerin ifade ettiklerini başka bir biçimde ve başka bir çerçevede ifade edip kabul edenler, derin ekoloji taraftarı sayılırlar.²⁰

2. Eko-felsefe (Ekosofi) Olarak Derin Ekoloji

Yukarıda ifade edilen platform ve ilkeler üzerinde anlaşılan derin ekoloji taraftarları, doğaya ve kendilerine ilişkin temel görüşlerde ayrılabilirler. Yani bu sekiz ilkeyi temellendirirken farklı felsefelere, dinlere, geleneklere ve dünya görüşlerine dayanabilirler. Bu durum, derin ekoloji hareketinde en derin anlamdaki çoğulculuğun göstergesidir.²¹ Naess, derin e-

¹⁵ Arne Naess, "The Deep Ecological Movement: Some Philosophical Aspects", s.68.

¹⁶ Arne Naess, *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992, s.29.

¹⁷ Arne Naess, "The Deep Ecological Movement: Some ...", s.65.

¹⁸ Luc Ferry, *a.g.e.*, s.107.

¹⁹ Andrew Mc Laughlin, "The Heart of Deep Ecology", *Deep Ecology for the Twenty-First Century*, (Ed. George Sessions), Boston: Shambhala Publications, Inc., 1995, s.90.

²⁰ Arne Naess, *a.g.m.*, s.67-68.

²¹ Arne Naess, "Derin Ekolojinin Temelleri", s.14.

kolojinin felsefi ve dinî kaynakları olarak Hristiyanlık, Budizm, Taoizm, Bahailik ve diğer felsefeleri göstermektedir. Aralarında teologların da bulunduğu pek çok Hristiyanın derin ekoloji hareketi içinde aktif bir rol oynamasından, özellikle şiddetsizlik ve hayata saygı ilkelerine dayanan Budist düşünce ve pratiğin derin ekolojiye yakınlığından söz etmektedir.²² İşte bu noktada, “kişisel bir sistem ve kişisel bir felsefe”²³ olan eko-felsefeler, Naess’in kavramlaştırmasıyla “ekosofiler” ortaya çıkmaktadır.

Naess, derin ekolojinin ilkelerinin mantık aracılığıyla ekoloji biliminden çıkarsanamayacağını ifade etmektedir. Çünkü, kısmen bilimsel araştırmaya dayansa da derin ekolojiye yön veren ilkeler, açık ve güçlü bir biçimde “normatiftir”. Yani ekolojik olmaktan çok “eko-felsefi”dir. Başka bir deyişle, bilimden çok felsefeyle ilgilidir. Ekoloji, belli bilimsel metodları kullanan sınırlı bir bilim iken, felsefe, normatif nitelikli, bir tür bilgeliği ifade eden daha genel bir platformdur. Hem normları, kuralları, varsayımları ve değer önceliklerini hem de evrende olup bitenlere ilişkin hipotezleri ihtivâ etmektedir. Eko-felsefe (ekosofi) de yalnızca kirliliğe, kaynaklara ve nüfusa ilişkin gerçeklerle ilgilenmemekte, bazı değer önceliklerini ifade etmektedir. Kısa bir tanımlamayla ekosofi, ekolojik uyum ve dengenin felsefesidir.²⁴ Ekosofi kavramıyla Naess, derin ekolojiyi ekoloji biliminden ayırmaktadır:

Derin Ekoloji Hareketi’nin ilkelerini dile dökerseniz, bütünsel bir görüş elde etmiş olursunuz. Bu noktada “bütünsel görüş” teriminin temel bir önemi vardır. Derin Ekoloji Hareketi bütünsel bir görüştür. Temel varsayımlarımızı, yaşam felsefemizi ve gündelik yaşamdaki kararlarımızı kapsar. Ben bu

bütünsel görüşü bir bilim olarak ekolojiden ayırmak amacıyla “ekosofi” diye de adlandırıyorum. “Sophia” Yunancada bilgeliği anlatır. Yani ekosofi, eko-bilgelik demektir ve bilgelik de daima pratik yaşamla ilintili olmuştur.²⁵

Derin ekoloji ile sığ ekoloji arasındaki temel fark, bu noktada ortaya çıkmaktadır. Derin ekoloji, evrene ve hayata ilişkin inanç ve varsayımlarla uğraşmakta, çevre sorunlarına sığ yaklaşımın ötesine geçerek kapsamlı dinî ve felsefi görüşlere eklenmektedir. Ancak bu eklenme, ekosofileri bir din konumuna taşımamaktadır. Ekosofiler, kısmen ekoloji biliminden ilham alan, bütüncü görüş anlamında “genel felsefeler”dir.²⁶ Ekosofi, yeryüzü temelli bir bilgeliktir. Bilimsel bilgidен ve hümanist etikten çıkarsanamayacak daha derin bir bilme biçimini ve yerküreyle bütünleşmenin bilincini ifade etmektedir.²⁷ İnsan ve doğaya aracılık yapacak yeni bir felsefe olarak derin ekoloji, bireylerin hayat tecrübelerine, sezgilerine ve ekolojik bilinçliliği ihtivâ eden doğaya dayanmaktadır.²⁸ Bu çerçevede derin ekoloji, doğayı korumaya dönük bir hareket olmanın ötesinde, insanın yeryüzündeki varoluşuna ve hayatın anlamı üzerine tutulmuş bir ışık olarak değerlendirilebilir.²⁹

Naess, kendi ekosofisine, “Ekosofi T” adını vermektedir. Ekosofi T, Budizm’den ve Spinoza’nın felsefesinden esinlenmektedir. Naess’e göre, bazı felsefelerde ve dinlerde derin ekolojinin ilkelerine temel teşkil edecek “nihaî ilke”ler mevcuttur. Yukarıda ifade edilen sekiz ilke, bu nihaî ilkelere türetilir. Yani derin ekolojinin platformunu oluşturan sekiz ilke, nihaî ilke değil, “sondan bir önce-

²² Arne Naess, “The Deep Ecological Movement: Some ...”, s.79.

²³ Arne Naess, *Ecology, Community and Lifestyle*, s.5.

²⁴ Arne Naess, “The Shallow and the Deep, ...”, s.154-155.

²⁵ Arne Naess, “Derin Ekolojinin Temelleri”, s.13.

²⁶ Arne Naess, “The Deep Ecological Movement: Some ...”, s.79.

²⁷ Mary Mellor, *Sınırları Yıkarak: Feminist, Yeşil Bir Sosyallizme Doğru*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993, s.104.

²⁸ Tim Luke, *a.g.m.*, s.69-70.

²⁹ Freya Mathews, “Doğadaki Değer, Yaşamdaki Anlam”, *Birikim*, Sayı: 57-58, Ocak-Şubat 1994, s.62.

ki” ilkelerdir.³⁰ Nihâî ilkeler, kendisi başka ilkelere çıkarılamayan, ama başka ilkelere kaynaklık edebilecek ilkelere dayanabilir. Her ekoloji farklı nihâî ilkelere dayanabilir. Burada Ekoloji T'nin nihâî ilkesi olan “kendini gerçekleştirme ilkesi” ve onunla bağlantılı “biyosferik eşitlik” ilkesi üzerinde durulacaktır. Bu iki ilke, aynı zamanda derin ekolojide temel teşkil eden nihâî ilke/normlardır.

a. Kendini Gerçekleştirme İlkesi

Ekoloji T'nin dayandığı nihâî ilke, kendini gerçekleştirme (self-realization) ilkesidir.³¹ Derin ekoloji bağlamında kendini gerçekleştirme, insana özgü olmayan, insan ve insan dışındaki bütün varlıklar için geçerli bir haktır. İnsanın ve insan dışındaki türlerin kendi doğal tarzına göre yaşama ve potansiyellerini geliştirme iradelerine işaret eder. Naess'e göre kendini gerçekleştirme, doğadaki çeşitliliği (diversity) en üst düzeye çıkarmayı gerektirir. Çeşitlilik, hayatın potansiyellerini artırır, yeni hayat biçimlerine ve bu biçimlerin zenginliğine fırsat verir.³²

Bu bağlamda, kendini gerçekleştirme nihâî ilkesinden çıkarılabilecek ilk norm, “azamî çeşitlilik”tir. Çünkü bir hayat formunun daha yüksek bir kendini gerçekleştirme düzeyine varması, diğer formların kendini gerçekleştirmeleriyle doğrudan ilişkilidir. Bir başka deyişle, azamî kendini gerçekleştirme, “her hayat biçiminin manifestolarının azamîleştirilmesi”ne tekâbülmektedir.³³ Kendini gerçekleştirme ilkesinden çıkarılabilecek ikinci norm ise, “azamî ortak yaşam”dır (maximum symbiosis).³⁴ Yani, kendini gerçekleştirmenin en üst düzeye çıkarılması, “evrensel ortak yaşam” ile birlikte mümkün olabilmektedir. Darwinist şemadaki hayat için çatışma ve en çok uyum

sağlayanın hayatta kalması fikri, öldürme, sömürme ve bastırma yeteneğinden çok, karmaşık ilişkilerde birarada varolma ve işbirliği yapma yeteneği biçiminde yorumlanmalıdır. Bu çerçevede, “yaşa ve yaşama izin ver” ilkesi, “ya sen ya ben” den çok daha güçlü bir ekolojik ilkedir.³⁵

Kendini gerçekleştirmeyle ilgili çok önemli bir kavram da “özdeşleşme”dir (identification). Özdeşleşme kavramı, insanın kendini gerçekleştirme süreciyle ilişkilidir. Kendini gerçekleştirme, insan benliğinin bir bütün olarak kozmos/evren düzeyine varana kadar, hep kendinden daha büyük bütünlerle özdeşleşmesini gerektirmektedir.³⁶ Naess, insan benliğinin değerinin altında bir tanımlamaya konu olduğuna, genellikle “benlik” ile “ego”nun birbirine karıştırıldığına dikkat çekmektedir. “Geleneksel benlik” algılamasında benliğin “olgunlaşma” süreci, üç aşamada gerçekleşmektedir: egodan toplumsal benliğe ve oradan da metafizik benliğe. Doğa, bu benlik genişlemesinin (olgunlaşmasının) dışında bırakılmıştır. Oysa doğa, insan için bir evdir ve “ekolojik benlik” insan dışındaki doğayla özdeşleşmeyi de içermektedir.³⁷

Kendini gerçekleştirme ile özdeşleşme arasında doğru oranlı bir ilişki vardır. Diğerkâmlık (altruizm), insanın kendi dışındaki varlıklarla özdeşleşmesinin doğal bir sonucudur. Naess bu durumu, “bizim kendimizi başkalarında görmemiz, başkalarının kendilerini bizde görmesi” biçiminde ifade etmektedir.³⁸ Bu anlamda kendini gerçekleştirme, insan benliğinin doğal benliğin organik bütünlüğü içine dağılmasına karşılık gelmektedir.³⁹ Benliğin, ancak başka benliklerle özdeşleşip bütünleşebildiği⁴⁰ dü-

³⁰ Hasan Ünder, *a.g.e.*, s.201.

³¹ Arne Naess, *a.g.m.*, s.80.

³² Arne Naess, “The Shallow and the Deep, ...”, s.152.

³³ Arne Naess, “The Deep Ecological Movement: Some...”, s.80.

³⁴ Arne Naess, *a.g.m.*, s.80.

³⁵ Arne Naess, “The Shallow and the Deep, ...”, s.152.

³⁶ Freya Mathews, *a.g.m.*, s.63.

³⁷ Arne Naess, “Self-Realization: An Ecological Approach to Being in the World”, *Deep Ecology for the Twenty-First Century*, (Ed. George Sessions), Boston: Shambhala Publications, Inc., 1995, s.225-226.

³⁸ Arne Naess, “The Deep Ecological Movement: Some...”, s.80.

³⁹ Tim Luke, *a.g.m.*, s.73.

⁴⁰ Freya Mathews, *a.g.m.*, s.68.

şünülürse, derin ekolojinin doğaya bir benlik attığı söy-lenebilir. Dolayısıyla derin ekoloji, animistik bir yönelişi potansiyel olarak bünyesinde barındırmaktadır.⁴¹ Ünlü “dağ gibi düşünmek” sloganı da bu durumun bir göstergesi sayılabilir.

Özdeşleşme, insanın yakın çevresinden başlayıp daha yüksek biçimlere doğru genişler. Arkadaş çevresi ve mahallî cemaat ile başlayan özdeşleşme süreci, insanlığı, hayatı ve nihâi olarak da en yüksek bütün olan dünyayı kapsayacak bir seyir izler. Benliğin özdeşleşme alanı genişledikçe, yabancılaşma düzeyi azalır; kendini gerçekleştirme düzeyi yükselir. En üst düzeyde kendini gerçekleştirme, yani benliğin mükemmelleşmesi, insanın evrenle metafizik bir bağlılık hissetmesiyle ve benliğin tüm evreni kapsayacak bir genişlemeye uğramasıyla mümkün olabilecektir.⁴²

Doğa ile özdeşleşme, ona karşı koruyucu bir tavır geliştirmenin en iyi yoludur. Naess, özdeşleşmenin pratik bir örneğini vererek bunu göstermeye çalışmaktadır. Örnek, Japonyalı bir çobanın hikayesini anlatmaktadır. Baraj yapılacak bir nehrin kenarından ayrılmayı reddeden çoban, onu tutuklayan polisin “Niçin bir nehir için kanuna karşı geliyorsun?” sorusuna, “o benim bir parçam” karşılığını vermektedir.⁴³ Bu cevapta, doğa ile özdeşleşmenin “ön-felsefi” bir anlatımı vardır. Naess, “o benim bir parçam” cümlesini farklı biçimlerde formüle ederek, ona felsefi bir boyut kazandırmaktadır: “Benim bu yerle ilişkim, benliğimin bir parçasıdır”. “Bu yerde yapılacak bir tahrip, beni de tahrip edecektir”. “Benim bu yerle ilişkim, bu yere bağlılığım öyledir ki, bu yer değiştirilirse ben değiştirileceğim”.⁴⁴ İnsanın doğayla özdeş-

leşmesinin en temel sonucu, “doğanın”, “nesne” biçiminde algılanmaması, bir benliğe sahip “özne” konumuna yükselmesidir. Yukarıdaki örneğin de ifade ettiği gibi, doğayla özdeşleşme ve onun getirdiği doğanın öznelleşmesi hâli, doğanın korunması ve onunla ahlâkî bir ilişki kurulması için başka bir zorlayıcı unsuru gereksiz kılmaktadır. Devall’ın deyişiyle, “eğer derin ve geniş benliğimiz her şeyi kucaklıyorsa, nehirler ve dağlar dahil olmak üzere bizim dışımızdaki varlıkları korumak için özel bir ahlâkî kurala ya da dogmayla temellenen hiçbir slogana gerek yoktur.”⁴⁵

b. Biyosferik Eşitlik İlkesi

Bütün hayat formlarının içsel bir değere ve kendini gerçekleştirme düzeyinde bir eşitliğe sahip olmasından hareketle “biyosferik eşitlik” ilkesine/normuna varılmaktadır. Biyosferik eşitlik, insanın, hayat formlarının yalnızca dar bir bölümü olduğu anlayışına dayanmaktadır. Ekolojik bilinçlilik açısından doğadaki bütün varlıkların eşit haklara sahip olduğu düşüncesi, sezgisel olarak anlaşılabilir, açık bir değer-aksiyomdur. İnsanın daha büyük bir bütüne bağlılığını görmezden gelmek ve efendi-köle rolüne sarılmak, insanın kendine yabancılaşmasına yol açacaktır.⁴⁶

Ancak biyosferik eşitlik normu, “mutlak” bir eşitliğe değil, “ilkece” bir eşitliğe işaret etmektedir. Çünkü gerçek pratik, bazı öldürmeleri, kullanmaları ve bastırmaları zorunlu kılmaktadır.⁴⁷ Bir ekosistem içindeki herhangi bir organizma, varlığını sürdürürebilmek için başkalarını besin veya sığınak olarak kullanmak zorundadır. Aksini düşünmek, bütünüyle hayatın yok olmasına rızâ göstermek demektir. Bu çerçevede biyosferik eşitlik ilkesi, esas itibariyle, “insanın diğer canlı türlerinin

⁴¹ Günseli Tamkoç, “Doğa ile Bütünleşme”, *Derin Ekoloji*, (Der. Günseli Tamkoç), İzmir: Ege Yayıncılık, 1994, s.109.

⁴² Hasan Ünder, *a.g.e.*, s.203-204; Freya Mathews, *a.g.m.*, s.65.

⁴³ Arne Naess, “Self-Realization: An Ecological ...”, s.230-231.

⁴⁴ Arne Naess, *a.g.m.*, s.231.

⁴⁵ Bill Devall, “Ekolojik Benliğimiz”, *Derin Ekoloji*, (Der. Günseli Tamkoç), İzmir: Ege Yayıncılık, 1994, s.47.

⁴⁶ Arne Naess, “The Shallow and the Deep, ...”, s.152.

⁴⁷ Arne Naess, *a.g.m.*, s.151.

hayat alanına ve kendilerini kendi doğal tarzlarına göre geliştirme hakkına müdahalesini 'asgarî' düzeyde tutmasını, 'gereksiz' öldürme ve kullanmalardan kaçınmasını emreder."⁴⁸

Naess, biyosferik eşitliğin, bütün türlerin mutlak eşitliği anlamına gelmediğini anlatmak için "eşit haklara sahip olmak" ile "eşit kendini gerçekleştirme hakkına sahip olmak" arasında bir ayırımı gitmektedir. Ona göre, bütün hayat formları için evrensel yaşama hakkından ve kendini gerçekleştirme düzeyinde eşitlikten söz etmek, bütün türlerin "eşit" olduğunu savunmaktan farklıdır. Her türün ihtiyaçlarının ve potansiyellerinin "eşit" olmadığı, apaçık bir gerçektir.⁴⁹ Naess, biyosferik eşitliğin tek başına bir norm gibi değerlendirilmemesini, bir normlar bütünü'nün parçası olarak ele alınmasını istemektedir. Bu norm, tek başına anlaşılacak istenirse, eşitlik gereği insan ihtiyaçlarının insan dışındaki türlerin ihtiyaçlarından asla öncelikli olamayacağı gibi yanlış bir sonuca varılabilir. Oysa biyosferik eşitlik normu, temelde, insanın hayatı olmayan ihtiyaçlarıyla insan dışındaki türlerin hayatı ihtiyaçları arasında bir "çatışma" olması durumunda, bunların karşılaştırılması gerektiğini ifade etmektedir.⁵⁰

Luke, biyosferik eşitlik ilkesinin bu biçimde yorumlanmasından hareketle, derin ekolojinin biyo-merkezciliğinin, gerçekte bir "yumuşatılmış insan-merkezcilik" olduğunu iddia etmektedir. Çünkü derin ekoloji, biyosferik eşitliğin sağlanmasında esas sorumluluğu insana yüklemektedir. Karşılıklı öldürme ve kullanmalar hayatın biyolojik gerçeği olarak görülmektedir, ama hayvanlar, ağaçlar ve kayalar, kendilerini gerçekleştirmek için insanı kullanmamaktadırlar. Derin ekoloji, bu durum karşısında insana ken-

dini sınırlamasını ve basit bir hayatı önererek eşitlik sorununu insanla ilgili bir sorun hâline getirmektedir.⁵¹

Derin ekoloji, biyosferik eşitlik ilkesi bağlamında insan-merkezci etikteki toplumsal eşitlik fikrini biyosfer düzeyine taşıyarak bir tür "biyodemokrasi"ye⁵² yönelmektedir. Böylelikle doğa-insan ilişkisini etik bir temele oturtmakta, ahlâkî topluluğun sınırlarını insan dışındaki dünyayı da içerecek biçimde genişletmektedir.⁵³ İnsan ve doğa arasındaki özne-nesne, amaç-araç, efendi-köle ilişkisini ortadan kaldırarak ahlâkî bir ilişkinin önünü açmaktadır.

3. Derin Ekoloji: "Yeni Ekolojik Paradigma"

Capra, bugün yaşamakta olduğumuz süreci, bir paradigma değişimi, bir kültürel dönüşüm olarak görmekte, yeni ortaya çıkan ve şekillenen paradigmayı "yeni ekolojik paradigma"⁵⁴ diye adlandırmaktadır. Ona göre, hâkim paradigmayı tanımlayan, evrene, topluma ve insan bedenine mekanik bakış, toplumsal hayatın yarışmacı-çatışmacı bir temelde algılanması, ekonomik ve teknolojik büyüme sayesinde maddî ilerlemenin sınırsızlığına dair inanç ve ataerkillik gibi değerler, son dönemde ciddi biçimde sorgulanmaktadır.⁵⁵ Yeni paradigma, hem düşünme/muhakeme tarzında hem de değerler dünyasında bir dönüşüme işaret etmektedir. Düşünme

⁵¹ Tim Luke, *a.g.m.*, s.81-82.

⁵² Jerry A. Stark, "Postmodern Environmentalism: A Critique of Deep Ecology", *Ecological Resistance Movements*, (Ed. Bron R. Taylor), Albany: State University of New York Press, 1995, s.262

⁵³ Hasan Ünder, *a.g.e.*, s.203.

⁵⁴ Capra paradigma kavramını, Kuhneu anlamda bilimsel paradigmadan farklı olarak kültürel bir çerçeveyi ifade etmek için kullanmaktadır. Henüz paradigma ile kültür arasındaki farkı keşfetmediğini belirtmektedir. Bkz. Fritjof Capra, *Kainata Mensup Olmak*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1996, s.56.

⁵⁵ Fritjof Capra, "Deep Ecology: A New Paradigm", s.19-20.

⁴⁸ Hasan Ünder, *a.g.e.*, s.203.

⁴⁹ Arne Naess, *Ecology, Community and Lifestyle*, s.166.

⁵⁰ Arne Naess, *a.g.e.*, s.170-171.

biçimi, rasyonelden sezgisele, analizden senteze, indirgemecilikten bütüncülüğe, çizgiselden (lineer) çizgisel olmayan düşünmeye doğru evrilmektedir. Değerler alanında ise, yayılmacılıktan korumaya, nicelikten niteliğe, yarışmadan işbirliğine ve tahakkümden şiddetsizliğe doğru bir kayış gözlenmektedir.⁵⁶

Derin ekolojistler, son üçyüz yıldır hâkim olan mekanistik paradigmanın yerine, “yeni ekolojik paradigma”yı savunmaktadırlar. Bu yeni dünya görüşü, 17.yüzyılın bilimsel devrimiyle ortaya çıkan yapıda “derin” bir dönüşümü temsil etmektedir. Yeni paradigmanın epistemolojik, metafizik, dinî, psikolojik, sosyo-politik ve etik düzeylerde getirdiği yeni ilkeler, insan ve insan dışındaki doğa arasındaki ilişkilere yönelik temel ve köklü bir değişimi zorlamaktadır.⁵⁷ Hâkim dünya görüşünün ana motivasyonu, insan arzularını doğaya egemen kılmak, insan-merkezci bir yaklaşımla doğanın insandan ayrıştırılması ve kontrol altına alınmasıdır. Derin ekoloji ve ekolojik bilinç, endüstriyel-teknokratik toplumun bu dünya görüşüne temelden karşıdır.⁵⁸ Bir toplumdaki hâkim paradigma, o toplumdaki beklentilere rehberlik eden “toplumsal gerçekliğin zihinsel imajı”dır. İşte derin ekoloji, üretim ve yeniden üretim süreçlerinden ziyade, bu bilinç ve dünya görüşü düzeyindeki değişime odaklanmakta ve bu anlamda hâkim Batılı paradigmaya meydan okumaktadır.⁵⁹

Oelschlaeger, derin ekolojinin sanayi ötesi toplumda ekolojik bilincin dışı vurumunu ifade eden bir yeni paradigma olarak nitelenmesini, problemlili bir iddia olarak değerlendirmektedir. Ona göre derin ekoloji, iyi tanımlanmış bir paradigmadan çok, farklı fikirlerin bir koleksiyonu görünümündedir.

Birbiriyle tutarlılığı tartışmalı pek çok düşünceyi içinde barındıran derin ekoloji, “paradigma öncesi” bir duruma tekâbül etmektedir. Bu farklı fikirler, bir anlamda radikal ekolojinin bir paradigma değil, daha ziyade modernizme yönelik eleştirel tavrı birleştirmeye çalışan “konjonktürel bir şemsiye” olduğunu göstermektedir. Derin ekoloji hareketi, insan ve doğa arasındaki ilişkilere yeni ve kapsamlı bir bakış getirme yönünde ciddi bir mesafe katetmiştir; fakat henüz Kuhncu anlamda “normal bilim”in yerini alacak bir çerçeve sunmamaktadır.⁶⁰

Derin ekolojiye yönelik “yeni paradigma” nitelmesi, büyük ölçüde, hareketin aydınlanma ve modernizm karşısındaki tavrından kaynaklanmaktadır. Daha ötesi, derin ekoloji kuvvetli bir maneviyatçı damara sahiptir. O sebeple, derin ekoloji hareketinin modernizm karşıtı, hümanizm karşıtı ve maneviyatçı karakteri üzerinde durmak yararlı olacaktır.

a. Hümanizm ve Modernizm Karşıtlığı

Derin ekolojiye yöneltilecek eleştirilerin altında yatan asıl unsur, bu yaklaşımın taşıdığı insan karşıtı potansiyeldir. Mellor, insanın ve toplumun gelişmesinin, doğal dünyanın varoluş hakkını gözetecek şekilde sınırlandırılması fikrinin saygıyla karşılanması gerektiğini, ancak derin ekolojinin insan-doğa ilişkisini yeniden sağlıklı bir zemine kavuşturma amacını aşan boyutlara sahip olduğunu belirtmektedir. Bu, insanî ortamın kaybolması, daha ötesi reddedilmesi tehlikesidir.⁶¹ Bu çerçevede derin ekolojinin, insanı, “doğanın doğal olmayan parçası” konumuna sürüklediği belirtilmektedir.⁶² Hümanizm karşıtlığı esas alındığında, derin ekolojinin biyo-mer-

⁵⁶ Fritjof Capra, *a.g.m.*, s.24.

⁵⁷ Carolyn Merchant, *Radical Ecology: The Search for a Livable World*, London: Routledge, 1992, s.85-86

⁵⁸ Tim Luke, *a.g.m.*, s.70.

⁵⁹ Carolyn Merchant, *a.g.e.*, s.86.

⁶⁰ Max Oelschlaeger, *The Idea of Wilderness: From Prehistory to the Age of Ecology*, New Haven, London: Yale University Press, 1991, s.301-302.

⁶¹ Mary Mellor, *a.g.e.*, s.102-103.

⁶² David Pepper, *a.g.e.*, s.30.

kezci olmaktan öte, sadece “insan karşıtı merkezli” olduğu iddia edilmektedir.⁶³

Bramwell'e göre, derin ekolojinin insana bakışı, “doğal bir yıkıcı, tahripkâr bir virüs” şeklindedir.⁶⁴ Derin ekoloji, insana/topluma ait değerler sistemine güvenmemektedir. Çünkü insan kusurlu, defolu bir varlıktır. Onun eğilimi, ekosistemin istikrarını bozmaya yöneliktir. İnsanın özündeki bu manevî kusur, geliştirdiği toplumsal yapılara, medeniyete, tarıma, teknolojiye, dine, vb. yansımıştır. O sebeple derin ekolojinin dayandığı ahlâkî değerler ve eylem programına yön veren ilkeler, insan tarafından üretilen değerler sisteminin dışındadır.⁶⁵ Mellor ise, bütün varlıkların eşitliğini savunmasına rağmen, derin ekolojinin, doğal dünyanın örgütlenme ilkelerini toplumsal örgütlenme ilkelerine üstün tuttuğunu belirtmektedir.⁶⁶ Bütüne ait parçaların hepsi ontolojik düzeyde eşittir; ancak parçalardan biri (insan) ile bütün (doğal dünya) ve bu ikisinin ihtiyaçları arasında bir çelişki söz konusudur. Derin ekoloji, önceliği doğal dünyanın ihtiyaçlarına vermektedir. Bu bağlamda biyo-merkezcilik, hümanizm karşıtı bir potansiyel ihtivâ etmektedir.⁶⁷

İnsan dışındaki doğal hayatın gelişmesi için insan nüfusunun azaltılması gereği üzerinde durulması, derin ekolojinin insan sevmeliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Bu konuda abartılı bir tutuma sahip “Earth First!” (Önce Yeryüzü!) gibi derin ekoloji yanlısı eylemci gruplar, Afrika’da açlıktan kaynaklanan ölümlerin, doğal ve doğanın denge arayışında kabul edilebilir bir süreç olduğunu düşünmektedirler.⁶⁸

AIDS’i, insan nüfusunu yeniden makûl bir seviyeye getirecek “iyicil” bir hastalık, aşırı nüfus artışına karşı doğanın kendini düzenleyici bir cevabı şeklinde görmektedirler.⁶⁹ Yaban hayatını yücelten radikal grupları bir yana bırakırsak, derin ekolojiyi insan düşmanı diye nitelendirmek, aşırı ve haksız bir yorumdur. Derin ekolojinin karşı olduğu şey, insan değil, insan-merkezci yaklaşım ve hümanist görüştür. Derin ekoloji, deyim yerindeyse insanın “ideolojileştirilmesine” karşı çıkmaktadır. Bunun anlamı, insanı sevmek, ona düşman olmak değildir. Derin ekoloji, bu çerçevede, insana sınırlarını yeniden hatırlatan bir girişim olarak ele alınabilir.

Hümanizm karşıtlığıyla bağlantılı olarak derin ekoloji hareketi, aydınlanmacı geleneğin ve modernist projenin de karşısında yer almaktadır. Moderniteye ve aydınlanmaya karşı oluş, modern öncesi geleneklerle ve akımlarla kurulan ilişki biçiminde tezâhür etmektedir. Derin ekoloji yanlıları, “çoğunluk geleneği”-“azınlık geleneği” ayrımıyla modern ve modern öncesi toplumlara atıfta bulunmaktadırlar. Çoğunluk geleneği (majority tradition), egemen modern endüstriyel toplumu tanımlamaktadır. Temel karakteristikleri, topluluğun sadece insanı içerecek biçimde dar tanımlanması, iktidarın merkezîleşmesi, doğanın bir doğal kaynaklar yığını olarak algılanması ve tekçi (monolitik) ideolojilerin hüküm sürmesidir. Çoğunluk geleneği, dünyaya faydacı kavramlarla bakmaktadır ve insan dışındaki toplulukların, ahlâkî topluluğun bir parçası olarak içerilmesini reddetmektedir.⁷⁰ Azınlık geleneği (minority tradition) ise kapitalizm öncesi, sanayi öncesi ve kentli olmayan toplulukların “eski hakikat”lerini ifade etmektedir. Bu azınlık geleneği, modern zamanların karşı düşüncesine

⁶³ David Pepper, *a.g.e.*, s.30.

⁶⁴ Anna Bramwell, *The Fading of the Greens: The Decline of Environmental Politics in the West*, New Haven: Yale University Press, 1994, s.161.

⁶⁵ Anna Bramwell, *a.g.e.*, s.163.

⁶⁶ Mary Mellor, *a.g.e.*, s.104.

⁶⁷ Mary Mellor, *a.g.e.*, s.104-105.

⁶⁸ Stephan Elkins, “Mistik Ekolojik Politika”, *Birikim*, Sayı: 57-58, Ocak-Şubat 1994, s.83.

⁶⁹ Aktaran, Andrew Dobson, *Green Political Thought*, (Third Edition), London: Routledge, 2000, s.52.

⁷⁰ Christopher Manes, *a.g.e.*, s.141-142.

ve karşı kültürüne eklenerek derin ekolojinin kavram ve düşünce mozayicini oluşturmaktadır. Azınlık geleneği ve onun toplumsal yapıları, mevcut dünya sistemi içinde yok edilmiş ya da marjinalleştirilmiştir. Derin ekolojistler, bu geleneğin hakikatlerini tanımak, teşhis etmek peşindedirler. Azınlık geleneği, esas olarak, “küçük bir topluluktaki kişisel gelişme ve yeryüzünün ekolojik bütünlüğünü koruyacak ekolojik bilincin gelişimi”⁷¹ üzerine odaklanmıştır.

Derin ekoloji, insan-merkezciliği reddetmenin ve biyo-merkezci bir bakışa yönelmenin doğal uzantısı olarak endüstriyel kültürün ve uygarlığın kapsamlı bir eleştirisini geliştirmektedir. Bir başka deyişle, insanın doğal sistemin bir parçası olduğu fikri, yeryüzündeki hayatın geliştirilmesi amacıyla birleşerek modernizmin eko-merkezci bir eleştirisini zorlamaktadır. İnsan ve insan dışındaki doğa arasında “ontolojik” bir ayırım olmadığı düşüncesi, aynı zamanda Kartezyen-Newtoncu paradigmaya bir alternatif teşkil etmektedir.⁷² Derin ekoloji, bilimi değerden bağımsız kılan modernist kavramlaşmaları reddederek, modernizm eleştirisinin bilimsel-felsefi kaynaklarına yönelmekte ve alternatif toplumsal idealler ve değerler keşfetmeye çalışmaktadır. Bu anlamda derin ekoloji, “bilimin postmodern reformasyonunun bir parçası”⁷³ ya da “postmodern ekoloji”⁷⁴ olarak yorumlanabilir.

Luke’a göre derin ekoloji, açık bir biçimde “aydınlanmacı şemanın sistematik reddi”dir. Derin ekolojinin endüstri öncesi ve kentli olmayan toplulukların kültürel gelenekleriyle kurduğu bağlantı ve o topluluklardaki kültürel pratiklerin mevcut toplumsal yapıya aktarılabilceği fikri, aydınlanmaya bir meydan okuma şeklinde algılanabilir.

Derin ekolojinin inşâ etmeye giriştiği insan ile doğa arasındaki yeni ahlâkî ilişki, metafizik bilgi, doğanın “canlı” kavramlaştırılması ve Aydınlanma karşıtı muhakeme tarzı üzerinde yükselmektedir.⁷⁵

b. Derin Ekoloji ve Ekolojik Düşüncede Maneviyatçı Eğilimler

Derin ekoloji, “maneviyatçı” ekoloji gibi akımların son yıllardaki yükselişi, Rudolf Bahro gibi Almanya’daki Yeşil hareketin önde gelen isimlerinden birinin maneviyatçı bir çizgiye gelişi, ekoloji hareketi ve yeşil politika içinde “manevî temel” tartışmalarını hızlandırmıştır. “Maneviyatçılık, ekoloji hareketi için neyi ifade etmektedir?” “Maneviyatçılık, yeşil politikayı ‘mukaddesatçı bir teorinin siyasal pratiğe dönüştürülmesi’⁷⁶ konumuna mı sürüklemektedir?” Buna benzer sorular, ekoloji hareketinin ana gündeminde önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır.

Capra, atom fiziği ile Doğunun manevî gelenekleri (Hinduizm, Budizm, Taoizm) arasındaki kavramsal benzerlikleri keşfederek derin ekolojinin farkına vardığını dile getirmektedir.⁷⁷ Ona göre, doğa ile insan benliğinin “bir”liğine ilişkin derin ekolojik bilinç, aynı zamanda manevî bir bilinçtir. İnsan ruhu kavramı, bireyin kendisini bir bütün olarak kozmosa bağlı hissetmesinin bilinci olarak anlaşıldığında, ekolojik bilincin en derinde manevî bir zemine oturduğu daha açık hâle gelmektedir.⁷⁸ Doğadaki “herşeyin herşeyden farksız” ve “bir” olduğunun ayrımına varmak, sonuçta bir Tanrı bilincini, bir kozmik bilinci doğurmaktadır.⁷⁹ Derin eko-

⁷¹ Tim Luke, *a.g.m.*, s.68.

⁷² Max Oelschlaeger, *a.g.e.*, s.301.

⁷³ Max Oelschlaeger, *a.g.e.*, s.302.

⁷⁴ Jerry A. Stark, *a.g.m.*, s.259.

⁷⁵ Tim Luke, *a.g.m.*, s.71-74.

⁷⁶ Stephan Elkins, *a.g.m.*, s.75.

⁷⁷ Fritjof Capra, “Sistem Açısından Dünyamız”, *Derin Ekoloji*, (Der. Günseli Tamkoç), İzmir: Ege Yayıncılık, 1994, s.37.

⁷⁸ Fritjof Capra, “Deep Ecology: A New Paradigm”, s.20-21.

⁷⁹ Charlene Spretnak, “Yeşil Politikanın Vaatleri”, *Derin Ekoloji*, (Der. Günseli Tamkoç), İzmir: Ege Yayıncılık, 1994, s.89.

lojinin manevî bilinci, yeni bir gerçeklik algılayışı olmakla birlikte, eski manevî gelenekler ve felsefeler (Doğulu manevî gelenekler, Hıristiyan mistisizmi ya da felsefesi, yerli Amerikan geleneklerinin kozmolojisi) tarafından içerilmektedir.⁸⁰

Capra'nın ulaşmak istediği, bir din değildir. Dinin ya da manevî olanın içindeki "kozmosa bir bütün olarak bağlanmışlık duygusu"dur.⁸¹ Ekolojik bilinç, en derin düzeyde, bütün olguların iç içeliğine, birbirlerine bağımlılıklarına ve kozmos içinde konumlanışlarına ilişkin bir bilinçtir. Din ile ekolojik bilinç, bu düzeyde buluşmaktadır. Bu nedenle yeni ekolojik paradigma, güçlü bir manevî boyut içermektedir. Ancak bu, kurumlaşmış dinden farklı ve "dünya-merkezli" yeni bir maneviyattır.⁸² Yeryüzü-merkezli maneviyat arayışı, Porritt'de de kendini göstermektedir. Ona göre, ekoloji hareketi başlangıcından itibaren manevî bir boyuta sahiptir. Schumacher'in "metafizik yeniden yapılanma" ile anlatmak istediği de budur. Ancak ekoloji hareketi içinde hiç kimse, "saf bir ekolojik din" önermemektedir. Metafizik yeniden yapılanma ile kastedilen, insan-doğa bütünlüğünün farkına varılması ve doğanın sesine kulak verilmesidir.⁸³ İnsan-doğa ilişkisini gelenekçi bir pencereden değerlendiren Nasr, bu ilişkinin barışçı bir niteliğe kavuşması için doğaya dair metafizik bilginin yeniden canlandırılması ve doğaya kutsallık özelliğinin yeniden kazandırılması gereğine işaret etmektedir. Bunun yolu ise, geleneksel doğa kavrayışlarını tekrar gündemimize almaktan geçmektedir.⁸⁴

Bahro'nun maneviyatçılığı, insan-merkezci bir niteliğe sahiptir. Bora, bu insan-merkezci maneviyatçılığı, "bir anlamda Tanrısız maneviyat ya da bir tür Tanrısız dinsel arayışı" biçiminde yorumlamaktadır.⁸⁵ Belki daha isabetli bir değerlendirme, Tanrı'yı da dışlamayan, ama öncelikle insan bilincine odaklanan bir maneviyat olabilir. Bahro'ya göre, modern uygarlığın ihtiyacı, insanlığın zihinsel evriminde bir sıçrama yaratacak olan "antropolojik bir devrim"dur. Antropolojik devrim, "bilincin şimdiye kadar geliştirilmemiş, kavranmamış güçleri üzerinde toplumun yeniden inşası demektir."⁸⁶ Doğayı ancak ruhsal donanımımızı yükseltecek bir dönüşümü başararak muhafaza edebileceğimizi düşünen Bahro, bu dönüşümün boyutlarını şöyle belirlemektedir: "İhtiyacımız olan, daha ziyade, bütün kurumsal çerçeve koşullarının alt-üst edilmesiyle gerçekleştirilecek; doğa tarafından hâlâ bize verilen insani potansiyelimizin, hakikatin bize tekrar hitap edeceği sahici bir tecrübeyle yeniden hayat bulmasını sağlayacak sistematik bir kültürel değişim, bir praksis değişimidir. Dünyanın düzeniyle temasımızı ta baştan yeniden kurmalıyız; daha aşağısı bizi kurtaramaz."⁸⁷

Almanya'daki ekoloji hareketinin rasyonel/akılcı bir "izm"e dönüşmesinden rahatsız olan Bahro, ekolojik dengenin bizzat manevî bir niteliğe sahip olduğunu, söz konusu hareketin "hareket" sıfatını haketmesi için doğayı bu niteliğiyle ele alması ve bu yolla bilincimizde bir değişimi gerçekleştirmesi ge-

⁸⁰ Fritjof Capra, *a.g.m.*, s.21.

⁸¹ Fritjof Capra, *Kainata Mensup Olmak*, s.32.

⁸² Fritjof Capra, *a.g.e.*, s.96.

⁸³ Jonathon Porritt, "Yeşil Ruh Yaşayacak", *Derin Ekoloji*, (Der. Günseli Tamkoç), İzmir: Ege Yayıncılık, 1994, s.64 ve 67.

⁸⁴ Seyyid Hüseyin Nasr, *İnsan ve Tabiat*, İstanbul: İşaret Yayınları, 1998, s.10.

⁸⁵ Bora'nın değerlendirmesinin yer aldığı metin için bkz. Rudolf Bahro, "Çevreci Hareket Manevi Temelli mi, Bir Tepki Hareketi mi?", *Doğudan Batıdan Uluslararası Konferanslar Dizisi II, (Ekim 96-Nisan 97)*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1997, (Müzakereler Bölümü), s.200.

⁸⁶ Rudolf Bahro, *Nasıl Sosyalizm? Hangi Yeşil? Ne İçin Sanayi?*, (Der. Tanıl Bora), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1989, s.146-147.

⁸⁷ Rudolf Bahro, "Çevreciliğin Manevî Bir Temeli Var mı, Yoksa Sadece Tepkisel Bir Hareket mi?", *Birikim*, Sayı 97, Mayıs 1997, s.26.

rektiğini ifade etmektedir.⁸⁸ Ona göre maneviyat, dünyayla ve geniş anlamda hayatla araçsal akıl dışında kurulan bütüncü bir ilişkidir. Bir anlamda “kalbin reformasyonu” dur. Bu manevî yönelişin önünde iki büyük engel bulunmaktadır. Birinci engel, insan ruhunu midesine takılı hâle getiren tarihsel psikolojidir. İkinci engel ise, Batılı insanın maneviyatını ifade etme yeteneğini yitirmesidir. Antropolojik olarak insana mündemiç manevî donanım kaybolmuş, insan cinsinin başka bir türü ortaya çıkmıştır.⁸⁹

Genel olarak ekoloji hareketi içindeki ve özel olarak derin ekolojideki “metafizik yeneden yapılanma” ihtiyacı nereden kaynaklanmaktadır? Bir kere, ekolojik bunalıma zemin teşkil eden modern toplum ile manevî/metafizik olanın reddi tarihsel olarak örtüşmektedir. İkinci olarak, biyo-merkezli ya da eko-merkezli yaklaşım, insan-doğa ilişkisinin ahlâkî ya da manevî bir renge bürünmesine yol açmaktadır. Çünkü, insanın kendisini daha büyük bir bütünün parçası olarak hissetmesi ve o bütünlü barışçı bir ilişki geliştirmesi, ikisi arasında manevî bir bağın varlığını gerektirmektedir.

4. Derin Ekolojinin Siyasal Programı

Derin ekolojinin iyi tanımlanmış, kapsamlı bir siyasal programı olduğu söylenemez. Bunun temel nedeni, derin ekolojinin toplumsal ve siyasal değişmeden ziyade, bireysel değişimle, hayat tarzındaki değişimle, kendini gerçekleştirmeyle ve maneviyatla ilgilenmesidir.⁹⁰ Derin ekolojinin toplumsal değişime yaklaşımı, bireysel bilinç düzeyindeki dönüşüme odaklanmıştır. Öncelikli ihtiyaç, her bireyin doğayla barış ve işbirliği içinde yaşamak için davranışlarını, değerlerini ve

hayat tarzını değiştirmesidir. Yeterli sayıda insan bu bilinç değişimini gerçekleştirdiğinde, toplum da değişecektir.⁹¹ Bu bağlamda, derin ekolojinin “siyaset karşıtı”⁹² bir karakteristiğe sahip olduğu iddiası, yaygın bir eleştiridir. Derin ekolojistlerin bu eleştiriye cevapları, “bilinçle seçilen her yaşam biçimi politik bir eylemdir”⁹³ argümanı etrafında şekillenmektedir.

Naess, sık sık karşılaştığı “Derin ekolojinin siyasal programı nedir?” sorusunun yanlış formüle edilmiş bir soru olduğunu düşünmektedir.⁹⁴ Çünkü derin ekoloji, herşeyden önce bir toplumsal harekettir. Eylem için motivasyonun bir parçası olarak temel inançlar ve davranışlar içermektedir.⁹⁵ Hareketin siyasal sistemleri ve gelenekleri farklı ülkelerdeki taraftarlarına sunabileceği “Yeşil parti programı” benzeri bir programı olamaz. Naess’in siyasete yaklaşımı, “herşey siyasetle ilgilidir, fakat siyaset herşey değildir”⁹⁶ teziyle özetlenebilir. Ona göre, derin ekoloji hareketinin özel bir rolü vardır ve siyaset kavramına, onun doğasını değiştirebilecek düzeyde yenilikler getirmektedir. Bunların en önemlisi, siyaseti toplum düzeyinden biyosfer düzeyine taşımaktır. Derin ekoloji, insan-merkezli ve kısa dönemli argümanları reddederek, yeryüzü merkezli ve uzun dönemli argümanları öne çıkarmaktadır. Bu aynı zamanda, “çevre içinde insan” ve “ekosistemler içinde siyaset” düşüncesine yönelmeyi de içermektedir. Derin ekoloji, bu çerçevede, eko-politik temaları da genelleştirmektedir. “Kaynak”, “hayat kalitesi” gibi kavramları, insan için olmaktan

⁹¹ David Pepper, *a.g.e.*, s.21.

⁹² Anna Bramwell, *a.g.e.*, s.161.

⁹³ Bill Devall, “Ekoloji Politikası”, *Derin Ekoloji*, (Der. Günseli Tamkoç), İzmir: Ege Yayıncılık, 1994, s.22.

⁹⁴ Arne Naess, “Politics and the Ecological Crisis: An Introductory Note”, *Deep Ecology for the Twenty-First Century*, (Ed. George Sessions), Boston: Shambhala Publications, Inc., 1995, s.447.

⁹⁵ Arne Naess, “The Deep Ecological Movement: Some...”, s.71.

⁹⁶ Arne Naess, *Ecology, Community and Lifestyle*, s.131.

⁸⁸ Rudolf Bahro, *a.g.m.*, s.23.

⁸⁹ Rudolf Bahro, *a.g.m.*, s.24-25.

⁹⁰ Dimitros I. Roussopoulos, *a.g.e.*, s.76.

çıkarmakta, insan ve insan dışındaki tüm canlılar için geçerli hâle getirmektedir.⁹⁷

Biyosferik eşitlik normunu “organizmik demokrasi”⁹⁸ diye niteleyen Merchant da siyasetin alanına ilişkin genişlemeye işaret etmektedir. Kendini gerçekleştirme ilkesi bağlamında insan dışındaki doğanın haklarından söz etmek, doğayı bir “nesne” olmaktan çıkararak, “özne” konumuna taşımaktır.⁹⁹ Serres’in 18.yüzyıl filozoflarının “toplum sözleşmesi” düşüncesine benzeyen “doğayla sözleşme”¹⁰⁰ fikri de doğanın özneleşmesiyle ilgilidir ve doğayı bir “hukuk öznesi” hâline getirmeyi amaçlamaktadır.¹⁰¹ Doğayla sözleşme, insan ile doğa arasındaki tek yönlü ve eşitsiz ilişkinin, bir “ortak yaşam” ilişkisine dönüştürülmesini ifade etmektedir.

Kendini gerçekleştirme ilkesi, aynı zamanda bir toplumsal ve siyasal eleştiri normudur.¹⁰² Bu ilke, hem türler arasındaki hem de insan toplumu içindeki eşitsizliğin, sömürünün ve baskının ortadan kaldırılmasına yöneliktir. Naess, ekolojik çeşitlilik fikrinin kültürel ve toplumsal çeşitliliğin, çoğulculuğun savunulmasını da içerdiğini belirtmektedir. Ekolojik çeşitlilik ve zenginlik, kültürlerin, uğraşların ve ekonomilerin çeşitliliği için de bir ilham kaynağı teşkil etmektedir. Bu nedenle derin ekoloji askerî savaşlar kadar, kültürel savaşlara da karşı bir tutuma sahiptir.¹⁰³

Derin ekolojistlere göre, hâkim kültürün bir tahakküm takıntısı vardır. Bu, insanın in-

san dışındaki dünyaya tahakkümü, erkeğin kadına tahakkümü, zenginlinin yoksula tahakkümü, Batının Batılı olmayan kültürlerle tahakkümü biçiminde tezâhür etmektedir. İşte biyosferik eşitlik, kendini gerçekleştirme ve çeşitlilik temelinde yükselen derin ekolojik bilinç, tahakküm nosyonuna kapsamlı bir itirazdır.¹⁰⁴

Derin ekoloji, toplumsal örgütlenme bakımından yerel özerklik ve ademimerkeziyet ilkelerini benimsemektedir. Temel toplumsal birim, “biyo-bölge”dir. Biyo-bölge, insanı, ekolojik bir topluluk, bir yuvadır. İnsanların yaşadığı yeri ve çevresinde yetişen bitkileri, yaşayan hayvanları, akarsuları, ormanları ve özelliklerini tanıdıkları bölgeyi tanımlamaktadır.¹⁰⁵ Biyo-bölgecilik (bioregionalism), insanların toprakla ve mevsimle uyum içinde yaşamaları fikrine dayanmaktadır. Doğal dünyanın, yerel çevre ve topluluktaki siyasal, toplumsal ve ekonomik hayatı belirlemesine işaret etmektedir.¹⁰⁶ “Doğa en iyisini bilir” varsayımından hareket eden biyo-bölgeciliğin radikal yönü, toplumsal örgütlenmenin “doğal sınır”ları ile “siyasal sınır”ları arasındaki çelişkiyi ortaya koymasıdır.¹⁰⁷

Naess’e göre, derin ekolojistlerin temel motivasyon kaynağı olan bütüncü felsefe (ekosofi), siyasal önermelere dönüştürülebilir, hayatın temel amaç ve değerleriyle ilgili inançları içermektedir. Bunun da ötesinde, derin ekoloji yanlıları, küresel krizi yalnızca ekolojik bir kriz olarak görmemektedirler. Küresel kriz, aynı zamanda, siyasal süreçlerle ilgili toplumsal adalet, savaş ve örgütlü şiddet krizidir. Derin ekolojistler, sundukları “şiddetsiz eylem” örnekleriyle krizin çözümüne öncelikli bir katkı yapmaktadırlar.¹⁰⁸

⁹⁷ Arne Naess, “Politics and the Ecological Crisis ...”, s.452.

⁹⁸ Carolyn Merchant, *a.g.e.*, s.86.

⁹⁹ Luc Ferry, *a.g.e.*, s.111.

¹⁰⁰ Michel Serres, *Doğayla Sözleşme*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994.

¹⁰¹ Doğanın hukuk öznesi hâline gelmesiyle ilgili olarak ve derin ekoloji ile “canlı hakları” kavramının ilişkisi için bkz. Birol Ertan, *Canlı Hakları (Çevrebilim Açısından)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniver-sitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988, s.39-40.

¹⁰² Hasan Ünder, *a.g.e.*, s.204.

¹⁰³ Arne Naess, “The Shallow and the Deep, ...”, s.152.

¹⁰⁴ Tim Luke, *a.g.m.*, s.70.

¹⁰⁵ Günseli Tamkoç (Der.), *Derin Ekoloji*, İzmir: Ege Yayıncılık, 1994, s.124.

¹⁰⁶ John Barry, *a.g.m.*, s.378.

¹⁰⁷ Mary Mellor, *a.g.e.*, s.134.

¹⁰⁸ Arne Naess, “Politics and the Ecological Crisis ...”, s.453.

Bugün derin ekolojinin ilkeleri, bir doğa felsefesinden daha fazlasını ifade etmekte, bir çok biyo-bölgeci siyasal eylem grubunun¹⁰⁹ ilham kaynağı olarak radikal ve popüler hareketleri etkilemektedir.

Bütün bu ifadelere rağmen, derin ekolojinin siyasal ve toplumsal değişmeyi “naif” bir biçimde kavradığı yönünde yaygın bir eleştiri söz konusudur. Eleştiriler hem ekoloji hareketinin içinden hem de dışından gelmektedir. Derin ekolojinin siyasal naifliğinin nedenlerinden biri, toplumsal değişmeye ilişkin idealist yaklaşımıdır. Bireysel davranışlardaki ve hayat tarzındaki değişim, toplumsal değişimin motoru olarak görülmektedir.¹¹⁰ Bu durum, özellikle Capra'nın yaklaşımında çok belirgindir. Capra, kültürü, bireysel ve toplumsal eylemin anahtarı, toplumsal değerlerin yansınması biçiminde idealize etmektedir. Değerlerle toplumsal yapının ilişkisini ve toplumsal yapının nasıl değiştiğini açıklamaya çalışırken Toynbee ve Sorokin'in analizlerine başvurarak kültürel yükseliş ve düşüşleri döngüsel ve zamanlar üstü bir çerçeveye oturtmaktadır. Yeni toplumsal hareketleri ve onların taşıyıcılığını üstlendiği yeni fi-

kirleri, eski kültürel paradigmanın çözülüşü ve yeni döngünün başlangıcı olarak yorumlanmaktadır.¹¹¹ Burada değişim, siyasal çatışmalardan bağımsız ve başlı başına iyi bir şeydir.

Derin ekolojinin siyasal programı üç düzeyde zayıf kalmaktadır. Birinci düzeyde, kapitalizmin ya da endüstriyalizmin niçin özellikle ekolojik bunalıma yol açtığına siyasal analizi yapılmamaktadır.¹¹² İkinci düzeyde, endüstriyel düzenden ekolojik düzene geçerken neyi, niçin yapmak gerektiğini gösteren bir “geçiş teorisi”nden yoksundur.¹¹³ Üçüncü düzeyde ise, ademimerkezî, biyo-bölgeci toplumda siyasetin nasıl tanzim edileceğine, bu yeni hayatın nasıl inşa edileceğine ilişkin pratik bir program sunmamaktadır.¹¹⁴ Sonuçta, derin ekolojinin siyasal eylem programı, her bireye ahlâkî/etik yükümlülükler veren, “mistifikasyona dayalı”¹¹⁵ bir siyasal program hâline gelmektedir.

Pek çok devrimci program gibi, derin ekolojinin de bir “geçiş teorisi”ne sahip olmaması, endüstriyel uygarlıktan çıkış için bir siyasal program önermemesi, ona ütopyacı bir karakter kazandırmaktadır. Bu anlamda Naess'in “yeşil toplum” tasviri, bir “ekotopya”yı andırmaktadır:

Yeşil bir toplum ademimerkezileştirilmelidir ve tabana dayalı bir demokrasiyle yönetilmelidir. Yeşil toplum, sosyal sorumluluğa ve karşılıklı yardımlaşmaya “evet”, şiddete “hayır” diyen bir toplumdur. Ayrıca, böyle bir toplumda insanlar, gönüllü olarak “sade” bir yaşam sürdürürler. Bu insanların kendilerine güvenleri yüksektir. Yer değiştirme, yani göç olayına fazla rastlanmaz. Üstelik birkaç kuşak bir arada yaşayabilmeli ve

¹⁰⁹ Derin ekoloji yanlısı eylem gruplarının en ünlüsü Kuzey Amerika'da yaygınlık kazanmış bulunan “Earth First!” (Önce Yeryüzü!) grubudur. Grup, 1980'de Dave Foreman tarafından kurulmuştur. Earth First!'in esin kaynağı, Edward Abbey'in 1975'de yayınlanan, bir grup “eko-sabotör”ün doğayı korumak amacıyla “ekotaj” yöntemlerini kullanmalarını konu edinen *The Monkey Wrench Gang* (İngiliz Anahtarı Çetesi) adlı romanıdır. Grubun 1989'daki üye sayısı onbin dolayındadır. Earth First!'in öncelikli amacı, insan kültürünün henüz “bulaşmadığı” doğal/vahşi alanların ve hayatın korunmasıdır. Foreman, gerçek dünyanın, uygarlığın uğramadığı doğal hayat olduğunu düşünmektedir.

Grup, eylem olarak gösteri, sivil itaatsizlik ve “monkeywrenching” yöntemlerini kullanmaktadır. Monkeywrenching, “şiddetsiz şiddet” diye adlandırılabilir bir doğrudan eylem biçimidir. İletişime önem veren Earth First!, “Radical Environmental Journal” adlı bir süreli yayına da sahiptir. Örgütsel bakımdan eylemcilerin gevşek birlikteliğine dayanmaktadır. Earth First! ile ilgili olarak bkz. Christopher Manes, *a.g.e.*, s.66-83; Mary Mellor, *a.g.e.*, s.106-108.

¹¹⁰ David Pepper, *a.g.e.*, s.29.

¹¹¹ Fritjof Capra, *Batu Düşüncesinde Dönüm Noktası*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1992, s.22-29; Stephan Elkins, *a.g.m.*, s.77-81.

¹¹² David Pepper, *a.g.e.*, s.29.

¹¹³ Tim Luke, *a.g.m.*, s.91.

¹¹⁴ David Pepper, *a.g.e.*, s.29; Tim Luke, *a.g.m.*, s.90.

¹¹⁵ Tim Luke, *a.g.m.*, s.90.

çalışabilmeli; bir cemaat duygusu hâkim olmalı, uygun bir teknoloji benimsenmeli, sınıf ve tarımsal üniteler ufak olmalıdır. Yerleşim yerleri çalışma birimlerinden uzakta olmamalı, ulaşım esasen kamusal araçlarla sağlanmalıdır. Ayrıca toplumsal hiyerarşi kaldırılmalı, erkek egemenliğine son verilmelidir.¹¹⁶

Mellor, derin ekolojinin siyasal naifliğini, hümanizm karşıtı tutumuyla ilişkili görmektedir. Çünkü derin ekoloji, ekolojik bunalımın sorumluluğunu “farklılaşmamış” bir insanlık kavramı üzerine yüklemektedir. Yani, Kuzey ile Güney, zengin ile yoksul, erkek ile kadın, ekolojik bunalımda eşit bir sorumluluğa sahip olmaktadır. Bu tür bir bakıştan siyasal bir tavır çıkarmak mümkün görünmemektedir. Ona göre derin ekoloji, siyasal zayıflıktan kurtulabilmek için toplumsal ve ekonomik bölünmeleri de analiz çerçevesine dahil etmelidir.¹¹⁷ Dobson ise derin ekolojinin siyasal bir potansiyel taşıdığı görüşündedir. Naess’in, gerçek hayatın bazı öldürme ve kullanmaları zorunlu kılmasından hareketle biyosferik eşitlik ilkesine eklediği “ilkece” hükmü, derin ekolojinin siyasal olmadığı iddia edilen doğasını siyasallaştırmaktadır. Çünkü öldürmenin, kullanmanın ve sömürünün sınırının ne olacağı tartışması, pratik bir tartışmadır ve ekolojik siyasetin de özünü yansıtmaktadır.¹¹⁸ Bu tartışmanın insan eylemini bütünüyle kuşatan bir tartışma olduğu şüphe götürmez.

5. Derin Ekolojiye Yönelik Eleştiriler

Derin ekoloji hareketine yöneltilen hümanizm karşıtlığı, modernizm ve aydınlanmanın değerlerinin inkârı, siyasal bir eleştiriden ve programdan yoksun oluşu gibi ana eleştiri noktaları önceki başlıklar altında ele alınmıştır.

¹¹⁶ Arne Naess, “Derin Ekolojinin Temelleri”, s.10.

¹¹⁷ Mary Mellor, *a.g.e.*, s.105-106.

¹¹⁸ Andrew Dobson, *a.g.e.*, s.43-44.

Bu başlık altında, harekete yönelik diğer eleştiriler üzerinde durulacaktır.¹¹⁹ Eleştirilerin odaklandığı başlıca noktalar şöyle sıralanabilir:

(1) Derin ekoloji, bilimsel bir disiplin ya da meşru bir felsefeden ziyade, seküler bir din oluşturmak amaçındadır ve mistik bir yönelişi ifade etmektedir. Harekete, insanın meşrû ihtiyaçlarını görmezden gelen bir “yeşil bağınazlık” hâkimdir.¹²⁰

(2) Derin ekoloji, ileri derecede bir eklektisizme saplanmıştır. Düşünce sepetinde, Hristiyanlıktan Heideggerci felsefeye, Taoizm, Budizm ve avcı-toplayıcı kabile dinlerinden Batı metafiziğine, Amerikan kızılderili kültüründen Avrupa romantizmine, Spinoza’dan 1960’ların karşı kültürüne kadar herşeyden bir miktar bulundurmaktadır. Bir “potpori”yi andıran kavramsal ve düşünsel mozaik temelinde yükselmektedir.¹²¹

(3) Derin ekolojistler, biyosferdeki her varlığın eşit haklara sahip olduğu düşüncesini ileri sürerken, insana ait sosyo-politik kategorileri doğaya yansıttıklarının ve bu anlamda insan-merkezcilikle malûl olduklarının farkında değillerdir.¹²²

(4) Derin ekolojistler yaban doğa/hayat ile insan-merkezçiliği karşıtlık içinde ele almaktadırlar. Ancak, insanın aynı zamanda bir hayvan olduğunu görme konusunda başarısızdırlar. Yaban hayat kavramları, etno-merkezci ve insanı dışlayan bir niteliğe sahiptir. Oysa dünyanın ve bugünün yerli halkları, binlerce yıldır yaban hayatının içinde varolagelmiştir.¹²³

(5) Derin ekoloji gerçekte yüzeyseldir. Doğa düzeyinde bir eşitlik fikrinden hareket

¹¹⁹ Derin ekolojinin en sert ve kapsamlı eleştirisi, “toplumsal ekoloji”nin öncüsü Murray Bookchin tarafından yapılmıştır. Bookchin’in burada yer verilmeyen eleştirileri için bkz. Tuncay Önder, “Toplumsal Ekoloji Üzerine Bir İnceleme”, *Türkiye Günliüğü*, Sayı 70, 2002, s.58-61.

¹²⁰ Max Oelschlaeger, *a.g.e.*, s.304.

¹²¹ David Pepper, *a.g.e.*, s.30-31; Tim Luke, *a.g.m.*, s.68.

¹²² Carolyn Merchant, *a.g.e.*, s.102.

¹²³ Carolyn Merchant, *a.g.e.*, s.102-103.

etmektedir; ama toplumsal eşitsizlik, yoksulluk, kent varoşları, ırkçılık gibi konularda hiçbir şey söylememektedir. Daha önemlisi, bu sorunlarla ekolojik sorun arasında bir ilişki kurmamaktadır.¹²⁴

(6) Derin ekoloji, Malthusçu bir saplantıyla nüfus fazlalığını temel bir sorun olarak görmektedir. Oysa asıl sorun nüfusun dünyanın taşıma kapasitesini aşması değil, tüketimin fazlalığıdır. Kuzey ile Güney arasında tüketim açısından ciddi bir dengesizlik söz konusudur. Kuzeydeki insanlar, Güneydekilere göre 40 kat fazla tüketmektedirler. Yani Kuzey, 32 milyar Güneyli yoksulunkine eşdeğer bir tüketime sahiptir. Başka biçimde ifade edilirse, tüketim açısından Kuzeydeki bir ailenin ortalama 80 çocuğu vardır. Derin ekolojistler, nüfus üzerine yoğunlaşmakta, sorunun temelindeki eşitsiz gelişme üzerinde durmamaktadırlar.¹²⁵

(7) Derin ekoloji, doğanın bütünüyle “doğal” olduğunu varsaymaktadır. Doğa, mesajını bizzat seslendiremeyeceğine göre, doğanın mesajı toplumsal bağlamda şekillenen bir mesajdır. Yani, insan nasıl doğanın bir parçasıysa, doğa da insanlık tarihinin bir parçasıdır. Doğanın tarihsel ve toplumsal bağlamından soyutlanmış bir “ses”e sahip olduğunu iddia etmek, doğa üzerinde doğrudan etkili toplumsal sorunların üzerini örtmeye dönük bir çaba olarak görülebilir.¹²⁶

Sonuç

Derin ekoloji, insanın ve toplumun doğa ile ilişkisini ahlâkî bir zemine oturtma teşebbüsü olarak değerlendirilebilir. İnsanın doğa ile ilişkisinin tarihi, tür olarak ortaya çıkışıyla başlamıştır. Onu, zoolojik bir varlık olmaktan çıkarıp beşerî bir varlık hâline getiren,

doğaya müdahale yeteneğidir. Doğa da insanın bilinçli müdahalesine maruz kaldığı ölçüde, artık “doğal” olmaktan uzaklaşmakta, toplumsalın etki alanına girmektedir. Fakat, insanın her tür müdahalesi doğada “sorun” olarak nitelendirilebilecek bir etkiye yol açmamaktadır. Aksi söz konusu olsaydı, doğal dengenin korunması, insanın bütünüyle antropolojik bir varlık olarak kalmasını gerektirirdi. İnsanın doğaya müdahalesinin her zaman bir soruna yol açmıyor oluşu, bugün yaşanan ekolojik bunalımın tarihselliğine işaret etmektedir.

İnsanın doğayla ilişkisi, “değer”den bağımsız, boşlukta cereyan eden bir ilişki değildir. Bu ilişki, kültür dolayımında gerçekleşir. İnsanın çevresini nasıl değerlendirdiğini anlamak için kültürel bir bağlama ihtiyaç vardır. Yani doğa/çevre, insan zihninden bağımsız dışsal bir düzenlilik değildir. İnsan tarafından tasavvur edilen, anlamlandırılan bir kategoridir. Ekolojik bunalımın kaynağını, doğa tasavvurunda derin bir değişim yaratan zihinsel/kültürel dönüşüm süreçlerinde aramak gerekir. Ekolojik sorunların sebebi olarak görülen olgusal gelişmeler de bu zihinsel dönüşüm sürecinin ürünleridir. Ekolojik bunalımın arka planında, Rönesans ile başlayıp toplumsal ve kültürel yapıda köklü değişikliklere yol açan ve “modern toplumsal formasyon”u ortaya çıkaran süreçler yatmaktadır. Esas kirlilik, doğadaki kirliliği önceleyen ve onunla birlikte yürüyen bilinç, zihin ve vicdan kirlenmesidir. Bu kirlenme neticesinde doğa, içinde yaşanan bir yer olmaktan çıkmış, üzerinde çalışılan, üretim yapılan bir nesne konumuna indirgenmiştir.

Ekoloji hareketi içindeki önemli bir sorun alanı, derin ekolojiye ilişkin tartışmalarda da gözlenebileceği gibi, “doğacılık” ve “toplumsalcılık” kutuplaşmasıdır. Doğal ile toplumsal arasındaki bağın sağlıklı bir biçimde kurulmadığı, ikisinden birinin aşırıya götürüldüğü

¹²⁴ David Pepper, *a.g.e.*, s.30.

¹²⁵ Carolyn Merchant, *a.g.e.*, s.103; Mary Mellor, *a.g.e.*, s.122.

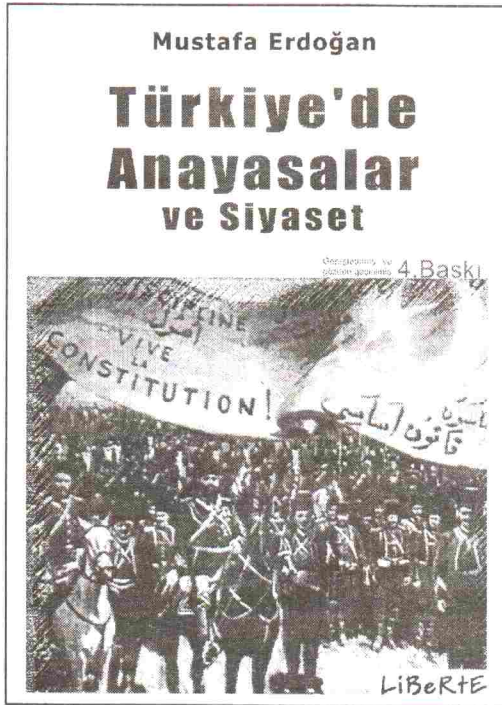
¹²⁶ Mary Mellor, *a.g.e.*, s.114-115.

durumda karşılaşılabilecek sorun, Castells'in kavramlaştırmasıyla "ideolojik mistifikasyon" dur. Ekolojistler akıl ve sezginin karşı karşıya getirilmesinden rahatsızlık duymaktadırlar; ancak, akıl ve sezgi etrafında kutuplaşabilmektedirler. Ekolojik toplum tasavvurunun özgürlükçü içeriğini kaybetmemesi, doğa ile toplum, akıl ile sezgi, insan ile insan dışındaki dünya arasında gözetileceği dengeye bağlı gözükmektedir.

Ekoloji hareketi, zaman zaman bir korkunun siyasallaştırılması konumuna savrulabilmektedir. "Büyük küresel korkular" yaratılmakta ve bu korkudan siyasal ve toplumsal çıkarımlara gidilmektedir. İnsan türünün yok olacağından sürekli bir biçimde söz etmek ve bunun üzerine bir siyasal-toplumsal proje in-

şâ etmeye kalkışmak, otoriterleşmeyi besleyici bir sonuç doğurabilecektir. Çünkü korkuda temellenen hiçbir proje, özgürlükçü bir açılımı gerçekleştiremez. Ekolojik düşünce, esas itibarıyla totaliterliğe meyledebilecek bir potansiyel taşımaktadır. Bunun sebebi, bütünüyle insan eylemini muhayyel bir "çevre/doğa" ekseninde tasarlama teşebbüsünü içermesidir. Ütopyaların totaliter potansiyeli göz önüne alınırsa, ekolojik ütopyacılığın yaygınlığı daha anlamlı hâle gelmektedir. Fakat ekolojinin çoğulcu ve farklılıkları vurgulayan doğası, özgürlükçü ütopyalara da imkân vermektedir. Ekolojistlere düşen, doğayı koruma hedefini gözetirken özgürlükçü perspektifin yitirilmemesidir. Eğer toplum doğanın bir uzantısıysa, doğadaki özgürlük ve çeşitlilik, toplumsal hayatın da kurucu ilkesi olmalıdır.

Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset, adının akla getireceği gibi, modern Türkiye'nin sadece anayasal tarihini değil, aynı zamanda siyaset sürecinin gelişimini de gözden geçiren özlü bir eserdir. Bundan dolayı kitap Türkiye'nin demokrasi tarihine ilgi duyan her kesimden okuyucu için son derece yararlı bir çalışmadır. Kitapta hâkim olan yaklaşım, Türkiye'nin anayasa ve demokrasi tarihine eleştirel bakan, "anayasal demokrasi" merkezli liberal demokrat bir yaklaşımdır. Bu nedenle, konuyla ilgili Türkçe literatüre hâkim olan ve resmî tezlerle büyük ölçüde örtüşen paradigmanın hangi bakımdan yanlış olduğunu anlamak bu kitabı okuduktan sonra daha kolay hâle gelecektir. Ayrıca bu dördüncü baskıda 1982 Anayasası'nın incelenmesine önceki baskılardakinden daha fazla yer ayrılmıştır.

Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset bu özelliğiyle Türk anayasa hukuku dersi için daha kullanışlı bir hâle gelmiş bulunuyor. Biraz genişlemiş olmakla beraber, özlü anlatımıyla kitap hâlâ bir el kitabı olma özelliğini korumaktadır.

LiBeRtE

kitaplığınızda özgürlüğe yer açın...